

ŞAİRİN SABIRLA HELVA YAPTIĞI KORUK*

*Sebahat DENİZ***

Giriş

Arapça kökenli bir kelime olan “helva”; tatlı, şirin, güzel anlamlarına gelen “hulv” kelimesinden gelmektedir. Türklere Arapçadan geçmiş olan bu kelime Araplarda tatlıların ana başlığı olarak kullanılırken, Türklerde, tatlı ana başlığının altında, bir tür adı olarak kullanılır ve pek çok çeşidi vardır.

Türk Kültüründe Helva

Helvanın dünyada ilk olarak Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde yapıldığı kabul edilmektedir. Türkler, İslamiyet sebebiyle Araplarla teması ve Arap kültürüne yaklaşması neticesinde helvayla tanışmışlardır. Dolayısıyla helvanın görüldüğü yerler, Türk, Arap ve Yahudi toplumlarının yaşadıkları geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Orta Asya Türk boylarının İslamiyet’ten önce yeme kültürlerinde tatlıya çok fazla yer vermedikleri görülmektedir.¹ Yarı göçebe Türklerde tatlı ihtiyacı daha çok meyveler ve meyvelerden elde edilen şıralarla karşılanırken helva türündeki tatlıların varlığıyla da *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’de karşılaşılmaktadır. Bunlar arasında günümüze kadar

* Bu yayın, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı tarafından SOS-A-100.615.0296 numaralı proje olarak desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sebahat@marmara.edu.tr

1 Özge Samancı – Arif Bilgin, *Türk Mutfağı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 129.

gelmiş olan ve mısır unu, yağ ve şekerle hazırlanan bir yemek türü yani bir nevi helva olan “kağut/kavut”u zikredebiliriz.

Türk kültüründe helvanın inanç açısından da önemli bir fonksiyonu vardır. Eski Türk dininde hayat ölümle sona ermeyip ata ruhları vasıtasıyla devamlılık arz etmekteydi. Halk, ihtiyaç duyduğunda ata ruhlarının yardımını alabilmek ya da onlardan gelebilecek zararlardan korunabilmek için birtakım uygulamalar yapmaktaydı. Bu uygulamalardan biri etrafa koku yayılmasını sağlamaktı. Helvanın da pişirilirken kokusunun etrafa yayılması, helvayı bu inanç açısından önemli kılmaktadır. Dolayısıyla helvanın Türk kültüründe yer alması, bu koku temeline dayanmaktadır. Günümüzde de hem ölünün arkasından helva kavrulur hem de ölüm yıl dönümlerinde ve dini bayramlarda mezarlıklarda tütsü yakılır. Helvanın unu kavrulurken ve helva tadılırken geçmişlerin ruhuna fatiha okunur. Anadolu’nun bazı yörelerinde ölünün 3, 7, 9 ve 40. günlerine ilaveten 52. günü ve sene-i devriyesinde de yapılır. Bu günlerde hayır işlenir, lokma dağıtılır, helva kavrulur. Bunun adı “Hayır Helvası”dır. Bunlar, hazırlanırken koku çıkaran yemeklerdir.²

Abdülkadir İnan da *Eski Türk Dini Tarihi* adlı eserinde helvanın, Eski Türklerin “ölülerine aş verme” geleneğinden daha sonra ölenin arkasından fakire helva vermek şekline dönüşmesini şu şekilde anlatmaktadır: “Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre, Oğuzların cenaze ve yas törenleri, biraz İslâmlaşmış olmakla beraber Hunlar ve Gök Türklerin cenaze ve yas törenlerinden farksız olmuştur. Ölünün bindiği atının kuyruğunu keserler, bu atı boğazlayıp aşını verirler, bağıra bağıra ağlarlar, yüzlerini yırtarlar, saçlarını yolarlardı. Oğuz kahramanının ‘aşımı veriniz’ sözü de bunlardan biridir. Eski Türkler ölülerine ‘aş verme’yi en önemli vazife saymışlardır. İlk çağlarda aş doğrudan doğruya ölüye verilir, yani mezarına konulur veya dökülürdü. Manevî kültür geliştikten sonra bu tören ‘sevabını ölünün ruhuna bağışlamak’ üzere fakirlere yemek, helva vermek şeklini almıştır. Bu âdet doğulu Müslüman Türklerde ‘atau’ ve ‘tögüm~döküm’ terimleriyle ifade edilmiştir.”³

“Osmanlı’da helva sıradan bir gıda ürünü olmaktan çıkıp kültürel bir değer olmuştur. Helvanın etrafında çok zengin, güçlü ve etkileyici bir kültür vardır. İnsanın doğumundan başlayıp, öldükten sonra bile onun adına yenmeye devam edilen tek gıda helvadır. Çeşitli sebeplerle helva tüketmekteyiz. Düğün ziyafetlerinde, bayramlarda eve davet edilen misafirlerle yenilen yemeklerde, doğumlarda, ölümlerde, askere giderken, hac dönüşünde, yeni bir ev sahibi olurken, yağmur dualarında, eşe

2 Mustafa Tayar, “Osmanlı’dan Günümüze Helva Kültürü”, *Dünya Gıda Dergisi*, <http://www.dunyayagida.com.tr> , 19 Şubat 2013, (Erişim tarihi: 25.04.2018)

3 Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları. İstanbul, 1976, s. 153-154.

dosta dağıtılan bir tatlı olarak karşımıza her zaman helva çıkar. Kısaca kederini paylaşmada, sevincine ortak etmede hangi sebep olursa olsun eş, dost ve akrabayla bir tabak helva yemek adettendir. Osmanlı gelenek ve göreneklerine göre neredeyse her önemli olay için helva yapılması gerekirdi. Keyfin, sevincin, bilimin, kültürün, şiirin, şarkının, nüktenin, tanışmanın, kutlamanın, haremdeki doğumun, veliaht şehzadenin tahta geçişinin, savaşta zafer kazanmanın şerefine pişirilip tüketilen bir tatlıydı.”⁴ Edirne’de yapılan gaziler helvası bunun örneklerinden biridir. “Avrupa’ya sefere giden ordu Edirne’ye gelirdi. Son hazırlıkların ardından Edirne’den sefere çıkar ve dönüşte de Edirne’de karşılanırdı. Ordunun uğurlanışında ve karşılanışında kazanlarla helva pişirilir, asker ve halk tarafından dualarla yenirdi. Gaziler için yapılan helva daha sonra şehitlerin ardından da yapıldı. Zamanla ölen yaşlı erkeklerin de evvelce sefere katılmış oldukları düşüncesiyle onlara da helva yapıldı. Bir süre sonra kadın-erkek ayrımı kalmadı ve ölü ardından gaziler helvası yapmak adet oldu.”⁵ Ayrıca Edirne’de uzun süren kış gecelerinde yapılan helva sohbetlerinde de gaziler helvası pişirilir; dualar okunarak helva yenir ve helva yendikten sonra kahveler içilirken bir sonraki toplantının hangi evde olacağına karar verilir; bir tabağa bir miktar helva konulup üzeri şimşir dalları ile süslenerek toplantıda bulunan delikanlılar tarafından def, darbuka ve zilli maşa eşliğinde bir sonraki helva sohbetine ev sahipliği yapacak kişinin önüne türkü söylenerek bırakılırdı. Söylenen türkü de yine helva ile ilgili olurdu: Sohbet, oyun sona erdi / Gitmemizin vakti geldi / Hafta sırası size geldi / Buyurun helvayı helvayı / Buyurun helvayı helvayı. Sohbet, helva tamam oldu / Gözlere hep uyku doldu / Sefa-yı hatır son buldu / Kalkmak zamanı, gitmek zamanı. Bu seremoni ve manilerle helva sohbeti sona erer ve sohbetten ayrılanlara, “dış hakkı” veya “dış kirası” olarak evlerindekiyle götürmek üzere, yenilen helvadan kese içerisinde bir miktar helva verilirdi.”⁶

Bu haliyle helva, kültürümüzde tam bir özel gün tatlısı niteliği kazanmıştır. İnsan hayatında önem arz eden özel bir durumu duyurmak, haber vermek ve bu haberin sevincini veya üzüntüsünü paylaşmak için helva hazırlanıp ikram edilir.”⁷

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde, bazı şehirlerin kalelerindeki muhafızlardan bahsedilirken düşman tehlikesi olmadığı zamanlarda kale

4 Mustafa Tayar, “Osmanlı’dan Günümüze Helva Kültürü”, *a.g.e.*, 19 Şubat 2013, (erişim: 25.04.2018)

5 İsmail Hakkı Soyyanmaz, “Edirne’de Gaziler Helvası ve Edirne Helva Sohbetleri”, *Destan-ı Edirne Destan Tarzı Edirne Halk Tarihi*, Edirne, Aralık 2003, s. 595-600.

6 Alev Özbil, “Edirne’nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri”, *Acta Tucica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi: Kültürümüzde Arıcılık*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Ocak 2011, Yıl III, Sayı 1/1, s. 60-61.

7 Yaşar Sevimli-Ahmet Salih Sönmezdağ, “Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi”, *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD)*, E-ISSN: 2602-4462, 1 (2): 22, 2017, www.nobel.gen.tr.

burçlarının arasında bulunan, üstü mazgal ve siperler örülmüş kalın duvarlar olan kale bedenlerinde nöbet tutarken helva sohbetleri düzenledikleri, şakalaştıkları anlatılır. ⁸ Hatta bu sohbetlere şehrin zariflerinin de kaleye gelerek katıldıkları, helva sohbeti ile beraber sazlı sözlü eğlenceler, Hüseyin-i Baykara fasılları yaptıkları da belirtilir. ⁹

Osmanlı İmparatorluğunda bu derece önemli bir gıda ürünü haline gelen helva, 16. yüzyılda Osmanlı sınırları içinde kalan kuzey Afrika ülkelerinde, Balkan ülkelerinde bugün bile “Türk Helvası” adı ile yapıлып tüketilmektedir. ¹⁰

Türklerin helvayla tanışmaları ve dolayısıyla helva kelimesini kullanmaları İslamiyet’i kabul ederek Arap kültürüne yakınlaşmalarıyla başladığı kabul edildiğine göre, helva kelimesinin edebî ürünlerimizde görülmesi de bu süreçte başlamış olmalıdır. Helva kelimesinin kullanıldığı gerek sözlü gelişip daha sonra yazıya geçirilen anonim eserler, gerek yazarı bilinen eserler İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra ortaya konan eserlerdir.

Atasözleri, Deyimler ve Diğer Sözlü Kültür Ürünlerinde Helva

Türk kültüründe helvanın kullanımı, helvayla ilgili atasözü ve deyimler oluşacak kadar eskidir. Türkçede kullanılan helva kelimesinin geçtiği atasözlerinden bazıları şunlardır:

1. *Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir*: Bu atasözü, iş bulamayan bir kimsenin, eline geçen çok küçük bir işi büyük bir nimet saydığını anlatmak için kullanılır. Aynı anlamda “Aça arpa ekmeği etten lezzetli gelir.” atasözü de söylenmiştir. ¹¹

2. *Ana ile kız, helva ile koz*: Koz helvasının içindeki cevizle helvayı ayırmak nasıl imkansızsa, ana ile kızı da birbirinden ayırmak öylece imkansızdır. ¹² Anne ile kızı arasındaki ilişkiyi anlatan bu atasözünde anne ile kız, koz helvasının içindeki cevizle helvaya benzetilmiştir; birbirlerinden kesinlikle ayrılmazlar.

3. *Diriler dururken ölümler helva yemez*: Bu deyim şöyle bir hikayeden ortaya çıkmıştır: “Sivas’ta Korkmaz Hoca diye anılan ve asıl adı Ebubekir olan, meşhur Serçeli Camii’nin imamı, dürüstlüğü ve iyi insan olmasının

8 Robert Dankoff-S.A.Kahraman-Y.Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, sc.4, s. 113.

9 Robert Dankoff – S. A. Kahraman-Y. Dağlı, *a.g.e.*, C. 4, s. 246.

10 Özge Samancı-Arif Bilgin, *a.g.e.*, s. 134-135

11 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, I Atasözleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1988, s. 109.

12 Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 146.

yanında, cesurluğu ile de ünlüymüş. Arkadaşları: “Sana Korkmaz diyorlar, gerçekten korkmaz mısın? Bu gece bize, mezarlıkta helva pişir de lākabını hak et, görelim” demişler. Odun, yağ, şeker, un ve helva tavaşını da yanına alan Korkmaz Hoca, arkadaşları ile mezarlığa gitmiş. Arkadaşları hocaya: “Biz mezarlar arasında bulunmaktan korkarız, uzakta duralım, sen helvayı pişir” demişler. Hoca, iki mezar arasında bir boşlukta ateş yakıp, helvayı yapmaya başlamış. Meğer arkadaşlarından biri, hocayı korkutmak için, yandaki mezara saklanmış. Hoca, helvayı yapmış, mis gibi helva kokusu mezarlığa yayılmış; tam o sırada yandaki mezardan bir el uzanıp; “Biz de helva isterüüük” demiş. Hoca, elindeki tahta kepçeyle pat diye uzanan ele vurmuş ve “Hele dur bakalım, diriler dururken ölüler helva yemez!” demiş. Bu deyim, herkesin bir sırası vardır, manasında kullanılır.”¹³ Bu atasözü korkusuzluğun ifadesinde ortaya çıkmış olmakla beraber anlam olarak, “fırsatçıların değil hak edenlerin kazanacağını” anlatmakta kullanılmıştır.

4. *Helva helva demekle ağız tatlanmaz*: “Sözde kalan dilek ve tasarıların iş bitirmede hiçbir etkisi olmadığının” anlatılmasında kullanılan bu atasözü Azerbaycan’da “*Helva demekle ağız şirin olmaz, yağinen balı da gerek olsun.*” şeklinde ifade edilmektedir. Türkiye’de “*Bal bal demekle ağız tatlanmaz.*” şekli de kullanılmaktadır.

5. *Helva şirin, nefis kafir*: Yasaklanan ya da ele geçirilmesi güç olan bir şeyin çekiciliği karşısında ona kavuşma isteğini yenmenin güç olduğunu anlatmada kullanılan bir atasözüdür.¹⁴

6. *Helvayı seven dumanına katlanır*: “Gülü seven dikenine katlanır.” atasözünde de olduğu gibi “bir şeyi elde edebilmek için bazı zorluklara, sıkıntılara katlanmak gerektiği”nin anlatılmasında kullanılmıştır.¹⁵

7. *Lafla helva pişmez*: Bir şeyi elde etmek için sadece o şeyden bahsetmenin yetmeyeceğini, aynı zamanda onun için çaba sarf etmek gerektiğini anlatan bir atasözüdür.¹⁶

8. *Ölüler de sanır ki diriler her gün helva yer*: Zor durumda olanların, diğer insanların rahat durumda olduğunu düşünmesini eleştiren bir sözdür.¹⁷

13 Selim Gündüzalp, *Deyimler ve Öyküleri*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2003, C. 2, s. 57-58.

14 Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 306.

15 Hamdullah Hamdi’nin şu beytinde, sevgilinin dudağına kavuşmak isteyen âşığın onun saçının gamına katlanması gerektiğini söylerken bu atasözünü de örnek vermiştir. Zülfün gamını çöksün la’lünü seven âşık / Sabr itdi duhânına her kim ki sever halvâ (Ali Emre Özyıldırım, *Hamdullah Hamdi ve Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, G. 4/4).

16 19.yüzyıl şairlerinden Racûlî, bir beytinde bu atasözüne yer vermiştir: Düşürüp başını gözünü yarma böyle eşârin / Bu dillerde meseldir lâf ile helvâ pişer mi ya (Esmâ Karakaş, *Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 81, G. 20/2.)

17 Mustafa Cansız, “Helva Sohbeti”, *Türk Dili*, C. IV, S. 734, s. 44.

9. *Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas*: Sabrın önemini vurgulayan bu atasözünde; sabretmesini bilen bir kimsenin olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanabileceği anlatılmaktadır.¹⁸

“Yandı gülüm keten helva.”¹⁹, “tuzsuz helva gibi sallanmak”²⁰, “Helva demesini de bilirim, halva demesini de.”²¹ gibi deyimler de helvanın Türkçenin mecazlar dünyasındaki tezahürleridir.

Eskiden, biri uygun olmayan bir ortamda konuşulmaması gereken bir söz açtığı zaman “Dur, helvanın üstüne bastın, ayağını kaldır.” diye uyarılırmış. Yine eskiden, eşler arasındaki uyumu anlatmak için, “Bir karı bir koca, helva yer her gece.” denirmiş. Kolay ve zevkli bir iş için “helva gibi” ifadesi kullanılmış. Bütün şartlar yerine gelse bile her işi herkesin yapamayacağını, ustalık gerektiğini anlatmak için “Unumuz var, yağımız var, şekerimiz var; bize helva yapacak usta gerek.” denilirmiş.²²

“Kahve taşıdığı yerde / Helva piştiği yerde / Güzel çirkin bakılmaz / Gönül düştüğü yerde” örneğinde olduğu gibi manilerde; “Dandini dandini dandili / Medresenin kandili / Ağzı hayat helvası / Gözleri üzüm tanesi!”²³ gibi ifadelerle ninnilerde; “Tuzsuz pişmiş aş” olarak pek çok bilmecede (Dağda Süleyman gördüm / Suda Suliman gördüm / Yatır koca taş gördüm / Tuzsuz bişen aş gördüm. (koyun, balık, peynir, helva / Erzurum))²⁴, “Helvacı helva / Kendir tohumlu helva / Şeker lokumlu helva” gibi nakaratlı türkülerde; “ya şundadır ya bunda, helvacının kızında” tekerlemesinde olduğu gibi çocukluk dönemlerinin oyun sayışmalarında; “ağzın helva bal yesin”

18 Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 418.

19 Helvacının biri, sırf zamandan tasarruf etmek için, kos helva ile keten helvayı aynı anda pişirmeye çalışırken keten helvayı yakmış ve “iş işten geçti” anlamında “yandı gülüm keten helva” demiş. Böylece bu ifade, deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

20 Gelinin biri helva yapacakmış, daha önce hiç helva yapmadığı için de, içine tuz koyup koymayacağını bilememiş. Kime sorsam diye düşünmüş, ayıplarlar diye başka kadınlara da soramamış. Bakmış ki çok yaşlı bir adam, titreyerek, sallanarak yürüyor. “Dede dede, tuzsuz helva gibi ne sallanıyorsun?” diye sormuş. Yaşlı adam, gelinin bu sorudan asıl maksadını anlamış ve “Kızım, kızım, helvaya tuz konmaz!” demiş. Böylece bu ifade deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Selim Gündüzalp, *a.g.e.*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2003, C. 2, s. 113; Necla Yavuz, Münire Kevser Baş, *Deyimlerin Hikayeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 283.)

21 Özellikle kadınların kullandığı bu deyim, “Gerektiğinde kibar, gerektiğinde kaba olmasını bilirim, yani, her ortama uyurum” anlamındadır. (Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 718.)

22 Mustafa Cansız, “a.g.m.”, s. 43-44.

23 Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul Mart 1995, s. 252/nazm 1787.

24 Erzurum yöresinden alınan bu bilmecenin, bütün Türk dünyasında da örneklerine rastlanmaktadır. Mesela; Azerbaycan’da “Dağda dileyman / Suda Süleyman / Ağır düşmüş daş / Duzsuz bişmi aş (ayı, balık, ölü, helva); Türkmenistan’da “Suda Süleyman gördüm / Dağda dalayman gördüm / Suvsuz bişen aş gördüm / Duzsuz bişen aş gördüm / Goynap duran daş gördüm (balık, dağ keçisi, kavurga, helva, fasulye); Kazakistan’da “Qırdan hıratnam kördim / Sudan Süleyman kördim / Hayrılıp turğan tas kördim / Tuzsuz pışken as kördim (değirmen, un); Özbekistan’da “Suvda Süleymanı kördim / Köçada adaymanı kördim / Yumalap yatğan taşnı kördim / Be tuz pişkan aşnı kördim (balık, tavuk, kavun, helva). (Saim Sakaoğlu, “Erzurum, Ağrı ve Kars Kültürünün Millî Kültürümüzdeki Yeri” *Erdem*, 5 (14), s. 557-558.

ifadesinde olduğu gibi iyi dilek ve dualarda; “kara gününde helva yesinler” şeklinde beddualarda; kısacası sözlü kültürün her alanında helvaya ve helva çeşitlerine rastlamak mümkündür.

“Sabırla Koruk Helva Olur” Atasözünün Klasik Türk Şiirinde Kullanılışı

Osmanlı döneminde helvanın etrafında oluşan zengin, güçlü ve etkileyici kültür, edebiyatta ve özellikle şiirde de kendini göstermektedir. Klasik Türk şiirinde, Fars edebiyatı kaynaklı *Nân u Helva* başlıklı müstakil eserler yanı sıra *Kutadgu Bilig*’den başlayarak mesnevi tarzında yazılmış eserlerde ve Divanlar arasındaki beyitlere serpiştirilmiş halde helva unsuruyla karşılaşılmaktadır. Bu beyitlerde helva ile ilgili her türlü bilgiyi, helva çeşitlerini, yapılış sebeplerini, vs. bulmak mümkündür.

Atasözlerinin beyitlerde kullanılması, söylenmek istenen düşüncenin daha iyi ve doğru anlaşılabilmesini sağlamak maksadını taşımaktadır. Bu atasözünde geçen koruk ve helva kelimeleri de genellikle anlatılmak istenen şeyi pekiştirmek için benzetme unsuru olarak kullanılmakta olup benzetmede güçlü olan unsurlardır.

“Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.” Atasözü, benzer bir süreç geçiren koruk ile dut yaprağının serüvenini barındırmaktadır. Bir koruğun helva haline gelmesi ve dut yaprağından atlas kumaş elde edilmesi konu edilmiştir. Ekşi koruğun tatlı üzüm olması, üzümün suyunun sıkılması, üzüm suyundan pekmez yapılması, ondan da helva yapılması uzun bir zamanı, emeği ve sabrı gerektirir. İpek böceğinin de dut yaprağını yiye yiye büyümesi, ipek salgılayarak kozasını örmesi, kozaların ipekten ip haline getirilmesi için bir takım işlemlere tabi tutulması ve sonunda elde edilen ipten atlas dokunması da aynı süreci gerektirir. Hatta Gelibolulu Âlî’nin aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi denizde bir incinin oluşumu da helva ve atlasın yapılışına benzer. İnci de nisanda bir yağmur damlasının istiridyenin ağzına düştükten sonra uzun bir süre istiridyenin salgıladığı sadele kaplanması sonucunda oluşur.

Sabr ile gâh koruk helvâdur

Sabr ile katre dür-i deryâdur²⁵

Atasözü, “Sabırla koruk helva olurmuş, dut yaprağı atlas.” şeklinde olmakla beraber halk arasında yaygın olarak, tıpkı “Kızını dövmeyen dizini döver, oğlunu dövmeyen özünü döver” atasözünde olduğu gibi kısaltılmış hali yani “sabırla koruk helva olurmuş” şeklindeki ilk kısmı kullanılmaktadır. Bu atasözünün,

25 İsmail Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Ali, Tuhfetü'l-Uşşak*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 273, b. 1978.

Sabr ile tut verâğı atlâs olur hem koruk helvâ

Muhannetdür kaçırmasan olursun cümleden nigû (Trabzonlu Avnî,) ²⁶

Dimiş bu mısra'ı bir 'ârif-i billâh olan âşık

Koruk helvâ olur sabr ile hem tut yaprağı atlâs (Nebzi) ²⁷

beyitlerinde görüldüğü gibi nadiren de olsa tam şekline rastlanmakla beraber genellikle kısa haliyle kullanılmaktadır. Bu şekliyle atasözünde 3 temel unsur vardır: Sabır – Koruk – Helva.

Sabır, bu atasözünün medarıdır. Sabrın öneminin vurgulandığı bu atasözünde, insanın sabırla ve gayretle her zorluğun üstesinden gelebileceği, olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanabileceği ve hedeflediği her şeye kavuşabileceği anlatılmaktadır. Sabır, genellikle sıkıntı, keder, acı, ızdırıp, yoksulluk, haksızlık, gibi insana üzüntü veren durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini beklemeyi, onlara katlanmayı ifade eder. Erdem olarak kabul edilen sabır, bir insanda bulunması gereken en önemli hasletlerden biridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de sabırla ilgili pek çok âyet vardır. Hadislerde de sabra sık temas edilmiştir. Atasözünde sabır, üzümün koruk halinden helva haline gelinceye kadar geçirdiği süreçte güneşin yakıcılığına, yağmurun darbelerine, rüzgarın savuruculuğuna, ayaklar altında çiğnenmeye, ateşte kaynatılmaya ve pişirilmeye katlanmasını ifade eder ve bu sürecin onu ekşilikten tatlılığa geçirdiğini vurgular. Kuruğun bu serüveni insanın hayatı boyunca yaşadığı sıkıntıları ve bunlara sabretmenin, katlanmanın sonunda elde edilen mutluluğu ve sevinci temsil eder.

Koruk, olgunlaşmamış üzüme denilmekte olup tadı ekşidir. Şairlerin hayal dünyalarını büyük bir ustalıkla ördükleri beyitlerde *koruk*, ekşiliği sebebiyle genellikle olumsuz olan unsurları yani insanın tahammül etmek zorunda olduğu firkat (ayrılık), dîde-be-râh (yol gözlemek, hasret), devrân, cevri ü cefâ, kınanma, ayıplanma, vs. gibi durumları ifade eder. Klasik şiirde bu durumu yaşayan kişi âşıktır. Gerek mecâzî, gerekse hakikî manada, âşık için sevgiliye kavuşmak, Kadı Burhaneddin'in (öl.1398) aşağıdaki tuyuğunda;

Dilberün işi 'itâb u nâz olur

Çeşmi câdû gamzesi gammâz olur

Ey gönül sabr it tahammül kıl aña

Yâre irişmek işi az az olur ²⁸

dediği gibi hemen olacak bir durum değildir. Vadesi olup sabretmeyi, gayret etmeyi ve acele etmemeyi gerektirir. Bu sebeple âşık, vuslat ümidiyle

26 Selma Ülker, *Trabzonlu Avni Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2006, s. 107.

27 Sait Okumuş, *Nebzi Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2007, s. 469, nazm 513/2.

28 Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 592.

çektığı bütün ızdırıp, zulüm, cevr ü cefa, ayıplanma ve kınamaya katlanmak, sabretmek zorundadır. Bu katlanma esnasında da sessiz kalması, feryat, figan etmemesi gerekir.

Helva ise herkesin yemekten büyük keyif aldığı şeker, bal veya pekmez katılarak yapılan ve pek çok çeşidi olan bir tatlı türüdür. Helva, tatlı olması sebebiyle kavuşmayı, mutluluğu, neşeyi ifade eder.

Koruk ve helva, lezzet bakımından birbirinin zıddı olan iki unsurdur. Bu atasözüne göre kuruğun helva olmasında, tat değişmesi, bir nevi hal değişmesi söz konusudur. Bütün bu değişiklikler kısa sürede gerçekleşen değişiklikler olmayıp uzunca bir süreç gerektirir. Eğer bir kimse üzüm yemek istiyorsa, önce olgunlaşmamış üzüm olan kuruğun olgunlaşması ve tatlanması için uzun bir süre yani bitkilerin meyve vermeye başladığı bahardan bağ bozumu zamanı olan güze kadar beklemesi gerekir. Bu süreçte bu değişikliğin meydana gelmesini sağlayacak etkenler de olması gerekir. Kuruğun ekşiliğinin tatlılığa tebdili için güneş ışığına, suya ve zamana ihtiyaç vardır. Bunlar olmadan kuruğun olgunlaşma ve tatlanma süreci olumlu bir şekilde sonuçlanmayacaktır. Ayrıca kuruğun helva haline gelmesi ise olgunlaşan üzümün bir takım işlemlerden geçmesiyle oluşmaktadır. Bunun için üzüm önce ayaklar altında çiğnenip, ateşte kaynatılıp pekmez haline getirildikten sonra un ve yağla karıştırılarak yine ateşte pişirilir. Nasıl ki kuruğun helva haline gelmesi bu zorlu süreci gerektiriyorsa âşığın da ayaklar altında kalıp horlanmadan, aşk ateşinde yanmadan ve bunlara sabretmeden vuslata ermesi imkansızdır. Kuruğu âşığın gönlü olarak düşünmek de mümkündür. Bu durumda atasözü, âşığın olgunlaşmamış ham gönlünün, aşk ateşine ve ayrılık acısına katlanarak uzun zaman sabretmesiyle olgunlaşması durumunu anlatır. Zira burada gönlüde meydana gelen hal değişikliği söz konusudur.

Klasik şiirimize bu dikkatle bakıldığında doğrudan doğruya bu atasözünün konu edildiği beyitlere rastlanmakla beraber genellikle şairin asıl söylemek istediği konuyu pekiştirmek maksadıyla kullanıldığı görülmektedir.

Aşk, klasik Türk şiirinin temel konularından biridir. Divanlardaki şiirlerin çoğu özellikle gazeller aşkı konu alan manzumelerdir. Aşk ise sabır esasına dayanan en önemli kavramdır. Aşkta ayrılıktan kavuşmaya kadar devam eden süreçte çekilecek sıkıntılara sabrederek tahammül göstermek esastır.

Vuslat isterseñ tahammül kıl Behiştî firkate

Sabr ile zirâ koruk helvâ belâlar bal olur ²⁹

(Ey Behiştî! Eğer vuslat (kavuşma) istersen ayrılığa katlan, sabret. Zira

29 Yaşar Aydemir, *Behiştî Divânı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 259, G. 148/5.

sabırla koruk helva, belalar da bal olur.)

Dediği beytinde Behiştî, yâre kavuşmak için ayrılığa sabretmesi gerektiğini söyleyerek ayrılığı koruğa, vuslatı da helvaya benzetmiştir. Ayrıca bu atasözüyle aynı anlama gelen “sabırla belalar bal olur” sözünü de birlikte kullanarak konuyu daha da pekiştirmiş ve ayrılığı belaya, kavuşmayı da bala benzetmiştir. Aslında “sabırla koruk helva olur” atasözünün devamı “dut yaprağı atlas” şeklindedir. Ama şair burada helvanın tatlı olması sebebiyle balı kullanmış, bela kelimesiyle de anlamın yanı sıra ses uyumu yakalamıştır.

Aşağıdaki beyitte ise 19. yüzyıl şairlerinden Ömer Şevkî, sabırsızlığını dile getirmiş, Nef’î-vârî bir üslupla sevgilinin yolunu gözlemeye tahammülü olmadığını belirtmiştir.

Sabr ile gûre olur şerbet-i helvâ dirler

Lik ben sabr idemem dide-be-râh eyleyemem³⁰

(Sabr ile koruk helva şerbeti olur derler ama ben sabredip yol gözleyemem.)

16. yüzyıl şairlerinden Livayî ise şu beytinde kendi gönlüne hitaben, atasözünü örnek göstererek sevgiliye kavuşabilmek için onun eziyetlerine tahammül etmesi gerektiğini söylemiş ve böylece bu durumu kabul ettiğini göstermiştir.

Cevr ü cefâ-yı yâre tahammül gerek gönül

Derler meselde *sabr ile helvâ olur koruk*³¹

(Ey gönül! Atasözünde “sabr ile koruk helva olur” dedikleri gibi yârin cevri ü cefasına tahammül etmek gerekir.)

16. yüzyılda yaşamış olan Revânî, sevgilinin busesinin lezzetini tadabilmek için onun dudağının canını acıtmasına sabretmesi gerektiğini anlatırken bu atasözünden faydalanmıştır.

Cânım acıtdı lebün sabr ide ide bûsene

*Sabr ile dirler egerçi kim koruk halvâ olur*³²

Bu beyitte âşığın sabr etmesi gereken durumu, hem sevgilinin dudağından canının yanmasına hem de sevgilinin azarlamalarına katlanmak olarak iki şekilde değerlendirmek mümkündür.

30 Fatma Esra Kanmaz, *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 288, G. 194/4.

31 Köksal Seyhan, *Livâyî Divânı (Metin-İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 319, G. 226/4.

32 Ziya Aşkar, *Revânî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Ankara 2017, s. 223, G. 82/3.

Klasik Türk şiirinin temel konularından biri de felekten, devirden şikayettir. Şairler, inançları gereği kaderlerinden şikayet edemedikleri için sıkıntılarını felekten ve devirden şikayet ederek dile getirmişlerdir.

Devrân elinden eyleme hergiz şikâyetin
Sabr ideğör ki *sabr ile helvâ olur koruk*³³

(*Ey Nihânî! Devrin elinden şikayet edip durma, sabr et, çünkü sabırla koruk helva olur.*)

Dediği beytinde Nihanî, devirden şikayetlenip durmanın bir fayda sağlamadığını, bundan vazgeçip sabretmek gerektiğini kabullenmiş durumdadır.

Atasözleri uzun zaman diliminde tecrübe edilmiş, denenmiş ve sonuçları sabitleştikten sonra tecrübe eden kişiler tarafından ortaya çıkarılmış ve topluma mâl olmuş sözlerdir. Bu atasözünü de ortaya çıkaran kişilerin kemale ermiş, kâmil, ârif kişiler olduğunu anlamak zor değildir. Aşağıdaki beyitte şair, aceleci davranıp sabırsızlık gösteren gönlün muradına eremeyeceğini söylerken, kâmil kimselerin, “koruk helva olur” sözünü boşuna demediklerini vurgulamıştır.

Fi'l-mesel *koruk olur helvâ* dimüş ehl-i kemâl
Lezzetin bulmaz dıraht-ı kâmun o dil kim ive³⁴

(*Nasıl ki kâmil kişiler, “sabırla koruk helva olur” demişlerse, acele eden gönül de murat ağacının lezzetini bulamaz.*)

Handânî ise aşağıdaki beytinde ataların tecrübelerine dayanan bu atasözüne önem verdiğine vurgu yaparak her işini zamanına bıraktığını, acele etmediğini, sabırla uygun zamanın gelmesini beklediğini söylemektedir.

Sabırla dirler olur helvâ koruk
Her işi cığına anun için koruk³⁵

Klasik Türk şiirinin beslendiği kaynakların en önemlilerinden biri tasavvufur. Mutasavvıf olsun olmasın her şair, şiirinde gelenek gereği az veya çok mutlaka tasavvufi unsurlara yer verme ihtiyacı hissetmiştir. “Sabırla koruk helva olur” atasözünün tasavvufla ilgili olarak kullanılması, sülûk ehlinin Allah’a kavuşma yolculuğu sürecindeki nefis mücadelesini sabırla sürdürmesinin anlatılmasıyla ilgilidir.

33 Ayhan Yakşı, *Nihânî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 1993, s. 126, G. 74/6.

34 Hasibe Kayhan, *Mâhir Abdullah Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 1999, s. 335/6.

35 Funda Dalbudak, *Handânî Divânı Gazeller Bölümü (Edisyon Kritik)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1995, s. 18.

Aşağıdaki beyitte Nebzî, bu atasözünü velilik mertebesine ulaşmış bir âşîğın söylediğini belirterek, tasavvufî mânâda, ancak dünya arzularına, mihnet ve sıkıntısına sabredip tahammül gösterebilen bir kimsenin Allah katında değer kazanacağına ve velilik mertebesine erişebileceğine işaret etmiştir. Şair, burada atasözünün tamamını kullanarak anlatmak istediği düşünceyi pekiştirmiştir.

Dimiş bu mısra'ı bir 'ârif-i billâh olan 'âşık
Koruk helvâ olur sabr ile hem tut *yaprağı atlâs* ³⁶

18. asır şairlerinden Osmanzâde Tâib de hem dünya hem âhiret saadeti isteyen kimsenin sabrı şîâr edinmesi gerektiğini, Arapların “es-sabru miftâhu'l ferec” yani “sabır, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır” şeklindeki darbimeseli ve “sabır ile koruk helvâ olur” şeklindeki Türk atasözünü örnek vererek vurgulamıştır:

Merd-i 'âkil her umûrunda idüp sabrı şî'âr
Kâm-rân olup iki 'âlemde maksûdın bulur
Şâhid-i 'âdil yeter “es-sabru miftâhu'l-ferec”
Hôş meseldür *sabr ile dîrler koruk helvâ olur* (Kıta 11)

Sonuç

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi “sabretmesini bilen bir kimsenin olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanacağını anlatan” bu atasözünün şiirde vurguladığı husus; beşeri aşk açısından sevgiliye ulaşma konusunda ayrılığa, başkalarının ayıplayıp kınamasına ve sevgilinin eziyetlerine sabretmek gerektiğine; devirden ve felektten şikayet konusunda, dünyada muradına erebilmek için her işte, her konuda sabır ve mücadele etmek gerektiğine; tasavvufî mânâda ise Allah'a ulaşma konusunda dünya nimetlerinin cazibesine, nefsin arzularına ve dünyanın sıkıntısına sabretmek gerektiğidir. Âşık için sevgiliye kavuşmak, insan için dünyada murad almak, sâlik için Allah'a kavuşmak aradaki engeller sebebiyle imkansız olarak görülen durumlardır. Ancak şiirde “Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.” atasözüyle anlatılmak istenen şey, sabır ve mücadelenin bu imkansızlıkları ortadan kaldıracığıdır.

KAYNAKÇA

AKSOYAK, İsmail Hakkı *Gelibolulu Ali, Tuhfetü'l-Uşşak*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

36 Sait Okumuş, *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2007, s. 469, nazm 515/2.

- AVŞAR, Ziya, *Revânî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Ankara 2017.
- AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Dîvânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil – Öksüz, Yusuf Ziya, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.
- DALBUDAK, Funda, *Handânî Dîvâm Gazeller Bölümü (Edisyon Kritik)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1995.
- DANKOFF, Robert – Kahraman, Seyit Ali – Dağlı, Yücel, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, C. 4.
- ERGİN, Muharrem, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.
- GÜNDÜZALP, Selim, *Deyimler ve Öyküleri*, C. 2, Zafer Yayınları, İstanbul, 2003.
- İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
- KANMAZ, Fatma Esra, *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010
- KARAKAŞ, Esmâ, *Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2008.
- KAYHAN, Hasibe, *Mâhir Abdullah Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 1999.
- OKUMUŞ, Sait, *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2007.
- ÖNAL, Mehmet Naci, “Dobruca / Romanya Türkleri'nin Manileri Ve Mani İncelemeleri – A Study Of The Manis Of The Dobruja / Romania Turks”, (4. Uluslararası Kıbrıs-Balkanlar-Avrasya Türk Edebiyatları Sempozyumu 09-14 Mayıs 2000, Struga – Makedonya) Studii şi 133 Cercetări de Turcologie Contemporară Omagiu Profesorul Mihai Maxim Cluj-Napoca, 169-206.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- SAKAOĞLU, Saim, “Erzurum, Ağrı ve Kars Kültürünün Millî Kültürümüzdeki Yeri”*Erdem*, 1989, C. 5, S. 14, s. 549-570.
- SAMANCI, Özge – Bilgin, Arif, *Türk Mutfağı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- SEVİMLİ, Yaşar – Sönmezdağ, Ahmet Salih, “Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi”, *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi (IRTAD)*, 2017, E-ISSN: 2602-4462, 1 (2): 18-28, www.nobel.gen.tr.

- SEYHAN, Köksal, *Livâyî Dîvânı (Metin-İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- SOYYANMAZ, İsmail Hakkı, “Edirne’de Gaziler Helvası ve Edirne Helva Sohbetleri”, *Destan-ı Edirne (Destan Tarzı Edirne Halk Tarihi)*, Eser Matbaacılık, Edirne, 2003.
- TAYAR, Mustafa, “Osmanlı’dan Günümüze Helva Kültürü”, *Dünya Gıda Dergisi*, <http://www.dunyagida.com.tr> , 19 Şubat 2013, (Erişim tarihi: 25.04.2018)
- ÜLKER, Selma, *Trabzonlu Avni Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2006.
- YAKŞI, Ayhan, *Nihâni, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 1993.
- YAVUZ, Necla – Baş, Münire Kevser, *Deyimlerin Hikayeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ